

**“BOBURNOMA” DA UZILGAN YIL VOQEALARI
BAYONIDAGI IKKI XILLIK – UNING FAZILATI, ILMIY
BADIY QIYMATINI OSHIRUVCHI VOSITA HAMDIR**

Abdullayeva Barno Umidullo qizi,

*Namangan davlat universiteti tayanch doktoranti, Impuls
tibbiyot instituti o‘qituvchisi*

**РАЗНОЧТЕНИЯ В ИЗЛОЖЕНИИ СОБЫТИЙ
ПРОПУЩЕННОГО ГОДА В «БАБУРНАМЕ» — ЭТО, НА
САМОМ ДЕЛЕ, ДОСТОИНСТВО, СРЕДСТВО,
ПОВЫШАЮЩЕЕ ЕЁ НАУЧНУЮ И
ХУДОЖЕСТВЕННУЮ ЦЕННОСТЬ**

Абдуллаева Барно Умидулло кизи

*Докторант Наманганского государственного университета,
преподаватель Медицинского института «Импульс»*

**THE INCONSISTENCIES IN THE NARRATION OF THE
EVENTS OF THE MISSING (LACUNA) YEAR IN THE
MEMORIES ARE IN FACT, A MERIT — A DEVICE THAT
ENHANCES ITS SCHOLARLY AND LITERARY VALUE**

Abdullaeva Barno Umidullo qizi

*PhD Researcher of Namangan State University, Teacher of
Impulse Medical Institute*

abdullayevabarno789@gmail.com

Annotatsiya: Asarning yozilishi yoki tartib berilish vaqti haqida turli xil mulohazalar mavjud. Muallifning esa bu to‘g‘rida aniq bir ishorasi yo‘q. Shunga qaramay, “Boburnoma”ni mutolaa qilish, xorijiy tillardagi tarjima va tadqiqotlarni o‘rganish asardagi manbalar, yil voqealaridagi misollar, yozilish uslubini o‘rganish, undagi ikki xillikni diqqat bilan ko‘zdan kechirish kitobning 1525-1530-yillar orasida bitilganiga ishonch uyg‘otadi.

Kalit so‘zlar: asar, mulohazalar, ishora, tarjima va tadqiqot, uslub, xotira.

Аннотация: Существуют различные мнения относительно времени написания или систематизации произведения. Сам автор не оставил четких указаний по этому поводу. Тем не менее, изучение «Бобурнамы», анализ ее переводов и исследований на иностранных языках, источников, упомянутых в тексте, примеров событий по годам, а также стиля изложения и внутренней двойственности, позволяет прийти к выводу, что книга была написана в период между 1525 и 1530 годами.

Ключевые слова: произведение, мнения, указание, перевод и исследование, стиль, воспоминание.

Abstract: There are various opinions regarding the time when the work was written or compiled. The author himself does not provide a clear indication about this. Nevertheless, through a careful reading of the "Baburnama", as well as studying its translations and research in foreign languages, analyzing the sources mentioned, examples of events by year, and its writing style, and closely examining the duality present in the text, one is led to believe that the work was written between 1525 and 1530.

Key words: book, opinions, indications, translation and research, style, memoir.

Kirish

“Boburnoma”ning yozilishi yoki tartib berilishi vaqti haqida turli xil mulohazalar mavjud. Asarning o‘zida esa muallif bu to‘g‘rida aniq bir

ishora qilmagan. Shunga qaramay, “Boburnoma”ni mutolaa qilish, undagi dalil va yozilish uslubini diqqat bilan ko‘zdan kechirish shundan dalolat beradiki, u 1518-1519-yillarda yozila boshlanganga

o'xshaydi. Bunday da'voning asosiy sababi shundan iboratki, asarning bizgacha yetib kelgan varianti yozilish nuqtai nazaridan ikki xil uslubga ega. **Birinchisi**, 899-hijriy /1493-1494-milodiy yillar voqealarining bayonidan – 914-hijriy /1508-1509-milodiy yillar bayonigacha bo'lgan davrni o'z ichiga qamrab olsa, **ikkinchisi** 925-hijriy /1519-milodiy yildan – 936-hijriy /1529-1530-milodiy yillargacha bo'lgan vaqtdagi voqealarning bayoniga mansub [1]. Bu ikki xillikning mohiyati shundaki, birinchi davr hodisa-voqealari ma'lum darajada umumiy tarzda bayon qilinib, ba'zan o'sha yil voqealari hikoyasi ichida keyingi yillarda sodir bo'lgan voqealar ham tilga olinsa, ikkinchi davr hodisalarini yozishda muallif vaqtni konkret ko'rsatishi, oylargina emas, balki kunlarning, haftaning qaysi kuni ekanini, va hatto, ba'zan voqea kunning qaysi vaqtida sodir bo'lganini alohida ta'kidlashga e'tibor qiladi. Shu jihatdan qaratganda, **birinchi** davr hodisa-voqealari hotiralar asosida bitilgani, **ikkinchisi** esa voqealar sodir bo'layotgan paytda ketma-ket bitilib borilgani seziladi. Jumladan, Bobur 909-h./1503-1504-m. yil voqealari haqida so'z yuritgan bobda shunday jumla uchraydi: "Odinapur qo'rg'onining oldida, janubiy tarafida, bir balandida tarixi to'qquz yuz o'n to'rtta bir chahorbog' soldim, Bog'i Vafog'a mavsum, rudqa mushrif, rud qo'rg'on bila bog'ning orasidadur, norunji va turunji va anari bisyor bo'lur"[2.1].

Yoki 911-h./1505-1506-m. yil voqealari bayonida quyidagi gap ham bor: "Tarix to'qquz yuz o'n yettida men Samarqandni olg'onda Muhammad Valibek va Darvesh Ali kitobdor mening qoshimda edilar"[2.2]. Yana bir dalil: Bobur 911 h./1505-1506-m. yil voqealari bayonida Husayn Boyqaroning nabiralaridan bo'lmish Qosim Husayn Sulton haqida so'z yuritib, shunday yozadi: "Hindustonda mening mulozamatimga keldi. Raana Sanganing g'azvida bor edi. Badavunni anga berildi" [2.3].

Bu misollardan ravshanki, Bobur o'z asarini keyingi yillarda yoza boshlagan, shu tufayli voqealar bayonidagi voqealarning birin-ketin yuz berishi hamma vaqt izchil davom etmagan.

Ikkinchi gruppadagi misollar bilan ham tanishaylik. Bobur 925-h/ 1519-m. yil voqealarini bayon qilar ekan, endi u keyin keladigan tarixiy sanalarga murojaat etmaydi (yuqorida ko'rilganiday), balki, aksincha, bundan oldin sodir bo'lgan voqealar va

tarixiy sanalarga murojaat etish hodisasi uchraydi. Jumladan, xuddi shu bobda (ya'ni 925 h. yil voqealari bayoni bobida) Bobur oldin sodir bo'lgan voqealarni eslab yozadi: "Tarix to'qqiz yuz o'nda (1504-1505) Qobulga avval kelgan yilirim (qizig'i shundaki, xuddi shu 910-h. yilida sodir bo'lgan voqealarning bayoni "Boburnoma"da yo'q), Hindistonga kirmoq doiyasi bila Xaybardin o'tub, Parshovar (Pashovor) kelganda Boqi Chag'oniyoniyning sa'yi bila qo'yig'i Bangash sarikim, Ko'hat bo'lg'ay, yurub... Duki bila chiqildi".[2.4]

Yoki voqealar sodir bo'lgan vaqtning konkretlashuvi ham xuddi o'sha yildan boshlab ko'zga tashlanaveradi. Jumladan, 925-h. yil voqealari bayoni quyidagicha beriladi:

"Dushanba (1509-1510) kuni muharram oyining g'urrasida Chandoval jultasining oyog'ida qattiq zilzila bo'ldi...Panjshanba kuni muharram oyining to'rtida buyuruldikim, cherik eli jiba kiyib, yarog'lanib, otlang'aylar... Odina kuni, muharram oyining beshida farz vaqtida farmon bo'ldukim..."[2.5] Yana: "Tush bo'la ko'chub, Savod suyini o'tub, namozi digardin ertaroq tushuldi. Namozu xuftanda otlanib, ildam yuruduk. Oftob bir nayza bo'yi chiqqanda Rustam turkman... xabar kelturdi"[2.6] va boshqalar.

Aytilganlar va yuqorida keltirilgan misollar asarning yozila boshlangan vaqtini aniqlashga ko'maklasha oladi.

Adabiyotlar tahlili

Shunday qilib, "Boburnoma"dagi bayon uslubi, voqealarni tasvirlash, vaqtini ko'rsatish kabi masalalarga tayanib, shuni ta'kidlash mumkinki, Bobur o'z asarini yozayotganda, birinchidan, xotiralarni bayon etish uslubi asosida (925-h. yilga qadar voqealar) ish tutgan bo'lsa, ikkinchidan esa voqealar izidan borib, ularni qayd etish yo'lidani ustalik bilan foydalangan. Ikkinchi holatni Boburning o'zi ham go'yo qayd qilmoqchi bo'lganday bo'ladi. Zero u 925-h. yili voqealari bayonining bir o'rnida shunday yozadi: "Otlatur choq Boboxon axtachi yaramasroq ot tortti, achig'imdin bir musht yuziga urdum. Binsir¹ (binsir-to'rtinchi barmoq) barmog'im tubidin sindi. Ul fursatta xeyli og'rimadi. Kelib, yurtqa tushganda xeyli tashvish berdi. Bir necha mahal xeyli riyozat torttim. Xat bitiy olmas edim, oxir chur² butti"[2.7].

¹*Binsir- to'rtinchi barmoq.

²*Chur-yara, zahm, siniq

Demak, u shu yillarda o'z asarini tartibli ravishda yoza borgan. Ba'zan esa kutilmagan sabablar tufayli uzulish bo'lib ham turgan. Ammo, shunisi xarakterliki, u shaharda bo'lmasin, safarda bo'lmasin yozishini tark etmagan (chodirda yozayotganida shamol va yomg'ir bo'lib, qog'ozlarining sochilib ketganligi haqidagi epizodni eslash kifoya).

Tadqiqot metodologiyasi

Bu dalillarning hammasiga diqqat qilganda, shunday xulosa chiqarish imkoniyati tug'iladi. "Boburnoma" ning 925-h. yildan so'nggi yillarga qadar bo'lgan hodisalar bayoni voqealar ketidan ularni qayd qilib borish, qog'ozga tushirish natijasida yozilgan bo'lsa, 1527-yildan keyin, ya'ni Raana Sanga ustidan g'alaba qozonib, Shimoliy Hindistonda hokimyatni mustahkamlagan Bobur ana shu voqealarning sistemali bo'lishi va o'z sarguzashtlarining butunligini saqlash, Hindistonga ega bo'lishgacha bosib o'tgan yo'lini - 899 h. yildan 914 h. yilgacha bo'lgan voqealarni xotira va esdalik tarzida yoza boshlagan. Shuning natijasida bu yillardagi voqealar bayoni protsessida ularning yozilish davri hodisa va hayotiy epizodlari ham o'z aksini topgan.

Tahlil va natijalar. Demak "Boburnoma" da voqealar bayonidagi **ikki xillik** ana shu holat bilan bog'liq bo'lib, bu asarning nuqsoni emas, balki fazilatidir. Chunki agar asar faqat xronologik uslubda bitilganda, unda bayonning bir xilligi voqealarni tushunishni ancha qiyinlashtirar edi. Bu esa Boburning adabiy-estetik qarashlariga, badiiy adabiyotga nisbatan bo'lgan talablariga muvofiq kelmasdi. Chunki Boburning o'zi murakkab va tushunilishi qiyin, jimjimador yozishni emas, balki sodda, ravon hamda ko'pchilikka tushunarli bo'lgan asarlar ijod qilishning tarafdorlaridin edi. Shu jihatdan qaraganda "Boburnoma"ning ham ana shu tartiblar asosida yaratilganligi tasodifiy hol emas, albatta.

Xulosa

"Boburnoma"da **ikki xil** bayon uslubi qo'llanilgan ekan, bu adabiy-estetik talablar natijasi bo'lishi bilan birga, asarning ilmiy-badiiy qimmatini oshiruvchi vosita hamdir. Agar "Boburnoma"ga faqat memuar - esdalik - tarix deb emas, balki ma'lum estetik ehtiyoj va prinsiplar talabining

natijasi sifatida maydonga kelgan asar deb qaralsa va muallif ham ana shunday bir adabiy-badiiy ehtiyoj nuqtai nazaridan, ma'lum g'oyani ifoda etish shaklini tanlagan deb o'ylansa, unda ba'zi bir masalalar, xususan, asarning tuzilishi va qamrab olgan material mezoni oydinlashib qoladi.

"Boburnoma"dan ravshanki, unda 899-h./1493-h. – 1494-m. yildan 936-h./1528-1529-m. yilgacha bo'lgan voqealarning hammasi izchil bayon etilmagan. Unda 899-h. dan 909-h. yilgacha, 911-h. dan 914-h. yilgacha, 925 va 926-h. yillar hamda 932-h. yildan 936-h. yilgacha bo'lgan voqealar bayon etilgan bo'lsa, 910, 915-924, 927, 928, 930, 931-h. yillardagi voqealarning bayoni yo'q. Asardagi bu uzilish olimlarimizni turli taxminlar, gipotezalarga chorladi, bu haqda har xil fikrlar o'rta tashlandi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbek adabiyoti tarixi, III tom, Toshkent, 1978, 66-67-b.
2. Boburnoma. Toshkent, "Sharq nashriyoti", 2002, 109-110-b.
3. Life of Babur, emperor of Hindustan. An abridgment by R.M.Caldecott, London, 1845: Memoirs of Babur, emperor of India. An Abridgment by F.G.Talbot, London, 1879.
4. Belinskiy V.G. Пол.собр.сп, Т.Р.Москва, 1953, 433-b.
5. Memoires de Baber. Paris.-1872.-Preface, pp.i,ii.
6. Babur Nama, Journal of Emperor Babur. Translated from the Chaghatai Turkish by A.S. Beveridge. Abridged, edited and introduced by Dilip Hiro, Penguin Books, 1-5 p.
7. Babur-nama (Vaqayi), Critical edition based on four Chaghatay texts with introduction and notes by Eiji Mano, Kyoto, Syokado, 1995, p.xix.
8. Boburnoma. Dehli, 1974, 444-b
9. N.Otajonov. "Boburnoma" jahon kezadi. Toshkent, 1984, 77-b.
10. Notes in the MSS of the Turki text of Babar's memoirs (Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland), pp. 444-445
11. Annete S. Bevrige MSS of Turki text of Babar Memoirs, JRS October 1905,1907.
12. Royal Asiatic society. July, 1900, pp. 439.